

Recensie

Beperkt weerbaar: een onderzoek naar seksueel geweld bij mensen met een lichamelijke, zintuiglijke of verstandelijke beperking

De laatste decennia is er steeds meer bekend geworden over verschillende aspecten van seksueel geweld. Seksueel geweld tegen mensen met een lichamelijke, zintuiglijke of verstandelijke beperking bleef echter lange tijd onderbelicht, ondanks het feit dat het zeer kwetsbare groepen betreft. Eind 2011 doorbraken Movisie en Rutgers WPF de stilte.

Marijke Naezer

“Dirk (52) is als jongen van vijftien jaar herhaaldelijk misbruikt door een jonge man die een paar jaar ouder was en bij hem op school zat. Deze jonge man, die Dirk aanvankelijk zag als een vriend, kwam bij Dirk aan huis, zei: ‘Meekomen’, en dan moest Dirk mee naar zijn zolderkamer. [...] Na verloop van tijd zei de man dan ‘Uitkleden’ en kleepte [hij] zichzelf ook uit. Dan masturbeerde hij en dwong Dirk tot manuele of orale seks.” Het verhaal van Dirk is een van de verhalen die een plek krijgt in het onderzoeksrapport *Beperkt Weerbaar*. In het rapport beschrijven Movisie en Rutgers WPF de omvang en kenmerken van seksueel geweld tegen mensen met een beperking in Nederland.

Schokkende cijfers

Het grotendeels kwantitatieve onderzoek van Movisie en Rutgers WPF is zorgvuldig opgezet. Zo maken de onderzoekers onderscheid tussen verschillende vormen van seksueel geweld en verschillende soorten beperkingen. Verder stellen zij de omvang van seksueel geweld tegen mensen met een verstandelijke beperking niet alleen vast aan de hand van interviews met professionals en/of ouders, zoals in vergelijkbaar onderzoek vaak het geval is, maar ook aan de hand van interviews met de mensen zélf. Dit heeft als voordeel dat er veel meer informatie boven tafel komt. Ouders en professionals hebben immers niet altijd zicht op wat hun zoon, dochter of cliënt allemaal heeft meegemaakt. Of zij zijn er, om wat voor reden dan ook, niet bij gebaat om informatie hierover naar buiten te brengen. De onderzoekers besteedden tijdens het onderzoek veel aandacht aan ethische kwesties als *informed consent*: hoe zorg je ervoor dat mensen geïnformeerd en werkelijk vrijwillig deelnemen aan je onderzoek? De vragenlijsten werden bovendien steeds op maat gemaakt voor de betreffende doelgroep en afgenomen door deskundige interviewers.

Hoewel de respons tegenviel, geeft het onderzoeksverslag een goed beeld van de omvang van seksueel geweld tegen mensen met een beperking. De cijfers zijn schrikbarend hoog. Van de vrouwen met een aangeboren lichamelijke beperking maakte bijvoorbeeld bijna de helft ooit in haar leven een vorm van seksueel geweld mee. 43 procent van hen werd verkracht. Van de mannen met een aangeboren lichamelijke beperking maakte ruim een vijfde ooit seksueel geweld mee. Onder mensen met een verstandelijke beperking liggen de cijfers nog hoger: 72 procent van de vrouwen en 44 procent van de mannen werd slachtoffer van een vorm van seksueel geweld.

Het geweld varieerde van “op een kwetsende manier aangeraakt of vastgepakt worden” tot “tegen zin in betast worden onder de kleding” en “verkrachting (ongewenst seksueel binnendringen via vagina of anus)”. De onderzoekers kozen er bewust voor om niet alleen een algemene vraag te stellen over seksueel geweld, maar ook te vragen naar specifieke, concrete gebeurtenissen. Hierdoor ontstaat een beter inzicht in de omvang van seksueel geweld: de antwoorden van respondenten zijn meer gestandaardiseerd en minder onderhevig aan interpretatieverschillen.

Desalniettemin blijft de interpretatie van de respondenten een rol spelen. Want wanneer is een seksuele toenadering 'kwetsend', 'tegen de zin in' of 'ongewenst'? Is seks 'tegen je zin' als je ertoe wordt overgehaald door je eigen partner? En noem je het 'dwang' wanneer iemand dreigt het contact te verbreken als je niet meewerkt? De onderzoekers stelden geen vervolgvragen over dergelijke nuances. Een gemiste kans, die in het concluderende hoofdstuk dan ook terecht wordt vertaald naar een aanbeveling voor vervolgonderzoek.

De plegers van het geweld waren over het algemeen mannen, zowel bij vrouwelijke als bij mannelijke slachtoffers. Het rapport gaat niet in op het feit dat de cijfers over het geslacht van de plegger in het geval van een mannelijk slachtoffer vertekend kunnen zijn: mogelijk benoemen mannen seksueel geweld gepleegd door een vrouw minder snel als misbruik. Dit zou verder onderzocht moeten worden. De plegers waren over het algemeen bekenden van het slachtoffer: (ex)partners, kennissen, familie, of hulpverleners. Mensen met een visuele beperking geven relatief vaak aan niet te weten wie de plegger was. Het is voor hen immers moeilijker de plegger te identificeren. De vragenlijst bood helaas geen ruimte om te onderzoeken hoe dit de beleving en impact van het geweld beïnvloedt.

Seksloze wezens

Hoe verhouden deze gegevens zich tot de bestaande kennis over seksueel geweld tegen mensen zonder beperking? Uit de literatuur die de onderzoekers bestudeerden is af te leiden dat mensen met een beperking extra kwetsbaar zijn voor seksueel geweld. Zo kan het letterlijk onmogelijk zijn om het geweld aan te zien komen, weg te lopen, zich te verdedigen of erover te praten. Mensen met een verstandelijke beperking hebben soms moeite hun gedragsimpulsen te controleren, zijn gevoeliger voor dominantie en autoriteit en gaan vaak uit van de goede bedoelingen van de ander. Er kan sprake zijn van een verstoorde sociale en emotionele ontwikkeling, wat het inschatten van situaties bemoeilijkt. Daarnaast zijn mensen met een beperking vaak afhankelijk van anderen wat betreft zorg, mobiliteit en communicatie. Hier komt nog bij dat in de samenleving negatieve attitudes bestaan jegens mensen met een beperking. Zij ontwikkelen daardoor sneller een negatief zelfbeeld, wat het risico met zich meebrengt dat grensoverschrijdingen worden geaccepteerd in ruil voor aandacht. Ook worden mensen met een beperking nog vaak gezien als seksloze wezens, waardoor seksuele voorlichting geen vanzelfsprekendheid is en er geen rekening gehouden wordt met de mogelijkheid van seksueel geweld.

Dit alles doet vermoeden dat mensen met een beperking vaker te maken krijgen met seksueel geweld dan mensen zonder een beperking. Of dit daadwerkelijk het geval is, kon onderzocht worden dankzij een periodiek onderzoek van Rutgers WPF onder de Nederlandse bevolking, waarin dezelfde vragen gesteld worden als in het onderzoek onder mensen met een beperking. Uit de vergelijking blijkt dat vrijwel alle groepen mensen met een beperking vaker seksueel geweld meemaakten dan mensen zonder beperking (zie tabel).

Een groep valt op, namelijk de vrouwen met een lichamelijke of zintuiglijke beperking. Zij kregen iets minder vaak dan gemiddeld te maken met seksueel geweld. Dat gaat tegen de verwachtingen in. Jammer genoeg biedt het onderzoek geen inzicht in mogelijke verklaringen voor deze opmerkelijke uitkomst.

Hoewel het onderzoek grotendeels kwantitatief van aard is, is de respondenten eveneens een aantal open vragen gesteld, onder andere over de rol van de beperking in het misbruik. De antwoorden bevestigen de conclusies uit eerder onderzoek en maken pijnlijk duidelijk hoe kwetsbaar een beperking iemand maakt. Een van de geïnterviewden vertelt bijvoorbeeld: "Je bent afhankelijk van wie wat hoe doet, goede vrienden, familie of hulpverleners zijn er niet voor het oprapen. Ik ben sociaal gezien niet 'commercieel', soms is kiezen uit twee slechten het enige wat je kunt doen om te overleven." Pleggers gebruiken de beperking soms als excuus

om iemand met een beperking seks op te dringen: “Dit werd gezegd: ‘Werk mee, iets anders krijg je niet. Wie wil er iemand zoals jij, een spast. Jij moet een beurt hebben.’”

Meldpunt

De meeste slachtoffers lieten iets merken aan anderen, of spraken over hun ervaringen met seksueel geweld. Het kwam echter niet vaak tot een officiële melding of aangifte. Redenen die mensen hiervoor noemden, zijn dat men het niet nodig vond (waarom wordt niet duidelijk), dat de ervaring niet ernstig genoeg gevonden werd of dat men het zelf naar tevredenheid had opgelost. Daarnaast speelden onder andere schaamte- en schuldgevoelens een rol, zich geen raad weten met de situatie, niet weten waar te melden en angst voor negatieve gevolgen voor de pleger; mechanismen die we kennen uit de verhalen van slachtoffers zonder beperking. Mannen blijken minder vaak te praten over het gebeurde dan vrouwen. Jammer genoeg is niet onderzocht waar dat mee te maken heeft.

Opvallend is het antwoord van mensen met een verstandelijke beperking op de vraag of het misbruik stopte na een melding. Maar liefst tien procent van de vrouwen en een van de dertien mannen gaven aan dat het misbruik doorging. Uit de gesprekken met professionals over het melden van incidenten is een aantal ontluisterende aanwijzingen te halen hoe dat mogelijk is. Zo waren er professionals die besloten het misbruik niet te melden omdat niet meer verifieerbaar was wat er precies was voorgevallen, omdat ze vonden dat het al was ‘opgelost’ (bijvoorbeeld als de cliënt het zelf had besproken met de pleger), omdat getwijfeld werd aan het verhaal van de cliënt, of omdat het gebeurde als ‘familieaangelegenheid’ werd gezien. Het hoofdstuk over instellingsbeleid geeft inzicht in de achtergrond van deze handelingsverlegenheid. Zo blijkt vier vijfde van de professionals geen specifieke training te hebben gehad in het herkennen van seksueel overschrijdend gedrag. Of er binnen de organisatie beleid bestond op het gebied van seksueel geweld, was vaak onbekend. Hoewel een groot deel van de instellingen een meldpunt heeft, wisten de meeste professionals niet of hun collega’s en cliënten hiervan op de hoogte zijn. Kennis over en betrokkenheid bij het thema seksueel geweld blijken niet overal even diep verankerd te zijn. Een aantal organisaties besloot zelfs niet mee te werken aan het onderzoek, omdat seksueel geweld binnen hun instelling niet voor zou komen.

Klachten

Het merendeel van de slachtoffers heeft problemen of klachten (gehad) door het seksuele geweld, met name de vrouwen. Als mogelijke reden dat mannen minder klachten rapporteren, voeren de onderzoekers aan dat de ernst van het geweld bij mannen minder groot is. Dit thema verdient echter verder onderzoek. Het zou bijvoorbeeld ook te maken kunnen hebben met het taboe op ‘klagen’ voor mannen.

De behoefte aan hulp lijkt vooral onder mensen met een verstandelijke beperking groot te zijn; twee derde van de vrouwen en ruim een kwart van de mannen gaf aan hulp nodig te hebben (gehad). Onder mensen met een lichamelijke beperking is dit minder: ongeveer een vijfde van de vrouwen en drie van de dertien mannen uit deze groep lieten weten behoefte te hebben (gehad) aan hulp. De mensen met een lichamelijke of zintuiglijke beperking kregen ook daadwerkelijk hulp. Voor mensen met een verstandelijke beperking, met name de vrouwen, geldt dit niet: van de dertig vrouwen die behoefte hadden aan hulp, kreeg bijna een derde geen hulp. De mogelijke oorzaken daarvan worden in het rapport niet besproken. Niet iedereen is even tevreden over de ontvangen hulp. Van de 26 vrouwen met een lichamelijke beperking die contact hebben gehad met de hulpverlening is bijvoorbeeld twee derde tevreden, vijftien procent is niet tevreden en twaalf procent zit ertussenin. Van de drie mannen is één man tevreden; twee weten het niet. Ook de vrouwen met een verstandelijke beperking zijn niet onverdeeld enthousiast: twee derde deel van deze vrouwen vindt dat de

hulp geholpen heeft. De zeven mannen met een verstandelijke beperking die de vraag beantwoordden vinden wel dat de hulp geholpen heeft.

Door middel van open vragen analyseerden de onderzoekers welke factoren een rol spelen in de tevredenheid. Als belangrijke aandachtspunten noemden slachtoffers vooral het serieus genomen worden en deskundig en professioneel handelen van de hulpverlener. Zo stelt een geïnterviewde: “Ik word gesteund, krijg inzicht in mijn gedrag, verander, mag altijd om hulp bellen of mailen. Voel mij veilig. Krijg voorbeelden hoe ik het anders kan doen. Hij gaat mee naar instellingen indien nodig. Word mezelf door hem. Hij oordeelt nooit. Ik mag fouten maken.” Ook dit gegeven kwam al vaker naar voren in onderzoek onder slachtoffers zonder beperking.

Startpunt

Het onderzoek *Beperkt weerbaar* vormt een belangrijke bron van informatie voor lotgenoten, beleidsmakers, hulpverleners en andere betrokkenen. Bovendien is het een rijk startpunt voor verder onderzoek. De 21 ideeën voor vervolgonderzoek in het afsluitende hoofdstuk van het boek kunnen gemakkelijk aangevuld worden met nog eens 21 onderzoeksideeën, zoals blijkt uit het bovenstaande. Met name kwalitatief onderzoek is nodig om meer te weten te komen over de achtergrond van seksueel geweld tegen mensen met een beperking. Hiermee is in het onderzoek van Movisie en Rutgers WPF weliswaar een begin gemaakt door het stellen van open vragen en door diepte-interviews met mensen met een verstandelijke beperking, maar er blijven te veel onduidelijkheden bestaan om nu al achterover te leunen. Bovendien kan alleen kwalitatief onderzoek de cijfers vertalen in mensen met een gezicht en een verhaal, zodat het onmogelijk wordt om nog langer onze ogen te sluiten voor dit seksuele geweld.

*Marijke Naezer doet als freelance onderzoeker veel onderzoek naar seksueel misbruik, zie www.marijkenaezer.nl. Het rapport *Beperkt Weerbaar* is gratis te downloaden en te bestellen via www.movisie.nl en www.rutgerswvf.nl.*